

5. Цал-Цалко Ю. С. Стратегія розвитку і реалізації потенціалу АПК : колективна монографія / Ю. С. Цалко, О. В Родіонов та ін. – Житомир : Житомирське обласне об'єднання громадської організації "Спілка економістів України", 2008. – 392 с.
6. Цымбаленко Т. Т. Статистика финансов в АПК / Т. Т. Цымбаленко, С. В. Цымбаленко // Ценообразование. Ценовой мониторинг : монография / Ю. Ф. Наумов, Н. Г Спивак и др. – Луганск : Изд-во ЛНАУ, 2002. – 126 с.

Черкас С.В.

ІНСТИТУЦІЙНА ПРИРОДА СУТІ І ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В ЕКОНОМІЦІ

Вступ. Інституціональна точка зору визначає державу як особливу організацію, якою громадяни делегують частину своїх прав, на основі яких вона здійснює свою діяльність, тобто природа держави визначається владними стосунками, що виникають між громадянами і державним апаратом. Розподіл прав між громадянами і державою фіксується в конституції, яка грає роль соціального контракту. Громадяни добровільно відмовляються від частини своїх "природних" прав і передають їх державі, тому що вони упевнені, що держава краще впорасться з реалізацією ряду функцій по забезпеченню взаємодій.

Крім того, держава, надаючи суспільству колективні блага, економить на масштабах їх виробництва. Таким чином, якби суспільство самостійно забезпечувало себе подібними благами, а це можливо, то їх виробництво обходилося б кожному членові значно дорожче.

Виклад основного матеріалу. Економічно вигідніше наймати таку особливу організацію як держава, яка в обмін на податки забезпечує суспільство колективними благами.

Таким чином, на нашу думку, очевидно, що держава є особливим типом організації, який фундаментально відрізняється від інших організацій, існуючих в ринковій економіці, що полягає в наступному:

- держава спочатку формувалася як організація що є носієм влади, або політичної волі;
- для забезпечення політичної волі держава виробляє інститути примусу і покарання, які принципово відрізняються від інститутів ринку;
- держава, за своєю суттю, є органом досягнення громадських цілей і одночасно є апарат чиновників, що приймають рішення від імені усього суспільства і які переслідують особисті, а іноді, лобіюють групові цілі, при цьому чиновник поєднує у своєму виборі громадські, групові і особисті цілі так, щоб досягти максимуму добробуту в умовах особливих обмежень, накладених специфікою його діяльності, тому самій державі властиво "роздвоєння";
- державні рішення носять глобальний характер, чинять вплив на національну економіку в цілому і діють тривалий час;
- відповідальність держави за рішення, що приймаються, рідше і у меншій мірі персоніфікована, оскільки самі рішення майже завжди носять колективний характер, тому особи, що приймають рішення, несуть солідарну відповідальність або колективну безвідповідальність ("не з кого запитати").

Специфічні особливості держави, на нашу думку, дозволяють визначити його як набір неринкових інститутів ухвалення рішень.

До основних функцій держави в сучасній економіці, на наш погляд, необхідно віднести наступні:

- специфікація і захист прав власності, що дозволяє захищати власника ресурсу від його несанкціонованого використання з боку інших осіб, а держава при цьому виступає гарантом прав власника, що підвищує стабільність функціонування національної економіки, оскільки дозволяє здійснювати стратегічне планування економічної діяльності без побиювання використання ресурсу економічними агентами, що не мають виняткового права власності на ресурс, тобто ця функція дозволяє специфікувати права власності на ресурс, а держава виступає гарантом дотримання прав власності або в ролі "зовнішньої сили";
- забезпечення учасників ринку усією повнотою інформації про нього з мінімальними витратами і мінімальним спотворенням, що підвищує загальну макроекономічну стабільність національної економіки;
- розробка стандартів, що дозволяє понизити витрати виміру якості обмінюваних товарів і послуг, в ширшому сенсі, до розробки універсальних заходів відноситься і організація державою грошового обігу, оскільки універсальна міра обміну є однією з найважливіших функцій грошей, як негативні чинники невиконання державою цієї функції може бути інфляція і демонетизація, що може привести до порушень в ціновій і контрактній системах, до загальноекономічного і технологічного занепаду національної економіки;
- створення каналів і механізмів фізичного обміну товарів і послуг, а саме: інфраструктура ринку повинна включати не лише канали обміну інформацією, але і канали фізичного руху товарів і послуг (транспортна мережа, організаційні майданчики для торгів і т. д.), що безумовно, повинно забезпечуватися державою, як стороною, що несе відповідальність і зацікавленою в позитивному розвитку ринкових стосунків в національній економіці, а також сторони, що не має особистої економічної зацікавленості в спотворенні інформації, що стосується агентів ринку і що має матеріальні можливості для великих вкладень в дорогі проекти, пов'язані з будівництвом дорожньої мережі, великих торговельних площ і інших складових частин ринкової інфраструктури;
- обмеження доступу ринкових агентів на певні види ринків, включаючи доступ нерезидентів на

вітчизняні ринки, тобто проведення певної зовнішньоторговельної політики, що дозволяє впливати на міру монополізованості або конкурентності національної економіки, чим більшою мірою держава прагне до забезпечення рівних можливостей доступу для усіх суб'єктів економіки, тим більше конкурентні ринкові структури такої економіки, а конкуренція є процесом, через який здійснюється еволюційний відбір найбільш ефективних інновацій не лише в області технологій, але і в організаційній сфері, з іншого боку, упередженість держави в розподілі прав доступу на ринки серед господарюючих суб'єктів призводить до утворення природних монополій, в той же час, держава повинна захищати певний круг монополістів, чия монополія утворена внаслідок створення нового продукту або технології за допомогою державної системи патентів і ліцензій (окремий випадок першої функції держави), а відсутність такої системи може привести до гальма в технологічному розвитку національної економіки;

- правохоронна діяльність і виконання ролі "третьої" сторони (судна) в конфліктах, що дозволяє державі не лише встановлювати економічні правила і вводити інститути, але і змушувати до виконання цих правил і норм усіх учасників ринкових стосунків, роблячи недотримання правил економічно не вигідним, що вирішує проблему невизначеності в взаєминах ринкових агентів, а значить, підвищує загальну макроекономічну стабільність національної економіки;

- забезпечення суспільства колективними благами, тобто такими благами, споживання яких здійснюється усіма членами суспільства колективно, дістається усім порівну і виключити споживання цього блага для окремого члена суспільства неможливо, оскільки користування даним благом носить обов'язковий характер, що не виключається із споживання, в першу чергу - це оборона і охорона здоров'я, у меншій мірі освіта, оскільки це благо не має властивості неісключаємості із споживання.

Особливість інституціонального розуміння ролі держави в економіці полягає в тому, що нормальне функціонування ринкової економіки без виконання державою його функцій неможливо. При цьому під нормальним функціонуванням економіки розуміється наявність і дотримання певних моральних і правових норм або "правил гри" [1; С. 7]. Ці правила гри - або інституціональне середовище - створюють рамки, в яких здійснюються взаємодії між господарюючими суб'єктами в ринковій економіці [2; С. 73]. Держава виступає в ролі творця певної частини таких правил, а саме формальних правил ігри (чи формальних інститутів), які представляють закріплені законодавчо або інструктивно норми і правила, що регламентують діяльність приватних і юридичних осіб. Іншим елементом інституціонального середовища є неформальні правила ігри (чи неформальні інститути), що є традиціями, звичаями, стереотипи поведінки, сформована культура і інше.

На нашу думку, специфічною особливістю держави як організації являється як можливість формування правил гри, що формують інституціональне середовище, так і необхідність їм підкорятися, що як відзначалося, характеризує подвійну природу держави.

Ми вважаємо, що інституціональне середовище грає ключову роль у функціонуванні і розвитку національної економіки. На наш погляд можна виділити наступні аспекти цієї ролі, які мають взаємозв'язок.

Передусім, - це обмеження вибору господарюючих суб'єктів в економіці. Існує два різновиди цих обмежень: бюджетні (прибутки і ціни) і натуральні ("фізичні" ресурси). Відмітною особливістю інституціонального аналізу є вступ третього різновиду обмежень - інституціональних, до яких відносяться формальні і неформальні інститути, що регламентують економічну поведінку в національній економіці.

Наступним аспектом виступає вплив на структуру стимулів, що виражається в характері існуючого в національній економіці інституціонального середовища: якщо це середовище має чітко розроблені і закріплені правила гри у вигляді формальних інститутів, наприклад, чітка визначеність і захищеність прав власності, то в такому середовищі відсутній інституціональний вакуум, що провокує розвиток опортуністичної поведінки і що підвищує транзакційні витрати, що змушує інституціональне середовище до реакції у відповідь у вигляді формування неформальних інститутів з власними формами захисту.

Останнім ключовим аспектом виступає вплив на міру раціональності поведінки, що полягає в трактуванні поведінки учасників ринкових взаємин як що варіюється в діапазоні від повністю раціонального до звичного і рутинного, тобто нераціонального, наприклад, зниження формальними інститутами міри невизначеності в національній економіці або заохочення неформальними інститутами індивідуального накопичення багатства призводить до підвищення міри раціональності поведінки економічних агентів.

На нашу думку, інституціональне середовище, як складна єдність формальних і неформальних інститутів, грає ключову роль у формуванні позитивного розвитку національної економіки, а її якість і міра відповідності інституціональним змінам в країні багато в чому визначаються роллю держави в економіці.

Це полягає в тому, що держава само формує себе як набір інститутів, наприклад, бере участь в створенні інститутів ринку, тим самим, утворюючи інституціональне середовище.

Відмітною особливістю ролі держави в ринковій економіці є орієнтація на неформальні інститути, навіть при створенні формальних інститутів, оскільки формальні інститути буває недостатньо просто створити, оскільки вони починають реально працювати тільки тоді, коли доповнюються і підкріплюються неформальними нормами і стосунками. Інакше в економіці спостерігається конфлікт інститутів і непрацюючих законів. Одночасно обов'язком держави є усіляке сприяння в наданні правових гарантій інститутам, що народжуються на базі існуючих законів, а також неформальним правилам, що з'являються в інституціональному вакуумі, і нормам, якщо вони мають позитивну спрямованість для економіки. Тим самим, держава постійно знаходиться в стані необхідності закріплення тимчасових, перехідних інститутів без чого неможливо представити розвиток національної економіки. Застарілі і неефективні інститути здатні

до ще до деякого нетривалого існування в економіці у вигляді маргінальних, залишкових норм, правил або стосунків, іноді прагнучих адаптуватися до нового інституціонального середовища у вигляді "інституціональних пасток". Тому, на наш погляд, однією з функцій держави в економіці має бути створення конкурентної альтернативи "інституціональним пасткам" в якості формування і закріплення нових інститутів, що відповідають вимогам розвитку національної економіки.

До переваг ролі держави в створенні нових інститутів, на нашу думку, слід віднести можливість прискореного вступу нових формальних інститутів в економіку. Якщо для природного формування інститутів в результаті відбору вимагається досить тривалий час (від 300 до 400 років), то держава здатна ввести новий формальний інститут практично за декілька днів, виступаючи в ролі ініціатора змін інституціонального середовища. Ми вважаємо, що такі можливості відкривають перед державою безмежні перспективи в області реформуванні національної економіки, макроекономічної стабілізації і формування позитивного ходу економічного розвитку країни, дозволяють здійснювати прискорений відбір найбільш перспективних інновацій в області технологій і організаційній сфері, підвищення темпів економічного зростання.

З іншого боку, надмірна "зарегульованість" економіки з боку держави у вигляді високих податків і соціальних трансфертів здатна привести до пониження мотивації до праці і зниження інвестиційної активності, можливе переміщення виробничої діяльності з легальної області в нелегальну. Навпаки, відсутність продуманої державної соціальної політики, підтримки з боку держави певних секторів економіки, пріоритетних галузей і видів діяльності може позбавити стимулів до роботи у самих незахищених економічних агентів і спонукати їх до недотримання формальних правил або до організованої їх зміни з використанням лобістських груп спеціальних інтересів, що призводить до загальної макроекономічної нестабільності і негативно відбивається на ефективній економічній діяльності в країні.

Тому так важливо, на наш погляд, визначити ту оптимальну роль держави в економіці, яка б сприяла виключно позитивному розвитку національного господарства. На нашу думку, слід погодитися з Н.В. Расковым, що вважає, що "Ринкова економіка починається з держави, вона повинне знайти своє місце в цій системі господарства. Вона не повинна не самоусуватися, ні брати на себе не властиві їй функції" [3; С. 12].

Нам представляється, що сучасна держава тільки частково справляється з виконанням інституціональних функцій в економіці.

До невирішеної державою проблеми української економіки, на нашу думку, слід віднести слабкий контроль за специфікацією прав власності на ресурси, що виражається в дуже низькій мірі захисту прав власності і що укладаються агентами ринку контрактів. Багато в чому, це є наслідком нерозвиненості судово-правової системи, наприклад, відсутністю у ряді законів механізмів їх реалізації, аморфністю формулювань, не дієвістю законів і інше, що стало причиною загальної правової незахищеності економічної системи.

Ще однією невирішеною проблемою нашої держави упродовж останнього десятиліття, на нашу думку, являється нестабільний і неефективно функціонуючий грошовий обіг. Ці негативні процеси багато в чому негативно позначилися на потребах в грошах реального сектора економіки, породили неплатежі, бартер і заміну "живих" грошей "сурогатними" грошима, поставили під загрозу укладення довгострокових контрактів між ринковими агентами, без чого неможливий ефективний розвиток ринкової економіки. У теперішній час багато з проблем грошового обігу вирішено, наприклад, бартер і відмова від грошових сурогатів, проте, ми вважаємо, що упущений час послужив гальмом для динамічнішого розвитку національної економіки.

До недоліків роботи держави в економіці, на нашу думку, слід віднести нестабільність системи формальних інститутів, що на перший погляд, можна було б виправдати трансформацією політичної і економічної системи в країні, проте при глибшому вивченні проблеми стають очевидними недоробки в діяльності самої держави. В першу чергу, це технічні і політичні помилки, що мають місце, при розробці і прийнятті документів. По-друге, сильний вплив на хід ухвалення політичних рішень і розробку правової бази груп спеціальних інтересів, що зрештою призводило до необхідності заміни розроблених і прийнятих формальних інститутів на нові. Як відмічають російські економісти В. Мау і А. Волосатов: "Прибуток на "інвестиції" з лобювання нормативного акту окупається набагато швидше за будь-які інші форми інвестицій"[4; С. 86]. Таким чином, сама держава стала творцем формальних інститутів, далеких за своєю суттю від інститутів ефективної ринкової економіки, що стало джерелом загальної нестабільності системи формальних інститутів в країні.

Держава здатна чинити непрямий вплив на систему неформальних інститутів, здійснюване за допомогою громадської ідеології, яка знаходиться в складній залежності з неформальними інститутами, що впливають як на економічну поведінку ринкових агентів, так і на макроекономічні рішення, наприклад, схильність до збереження. Ми вважаємо, що перехід економіки до динамічнішого розвитку повинен неминуче супроводжуватися зміною системи формальних і неформальних інститутів, їх селекцією і закріпленням найбільш перспективних з точки зору пріоритетів розвитку країни, створенням ефективних правил гри для усіх агентів ринку, формуванням механізмів економічного заохочення дотримання формальних інститутів. Ключова роль в цьому процесі, на нашу думку, повинна належати державі, а сучасний стан національної економіки України свідчить про необхідність посилення ролі держави в економіці, як генератора системних макроекономічних змін інституціонального середовища.

Висновки. Проведений аналіз суті і функцій держави в сучасній економіці дозволяє нам зробити

висновок про необхідність підвищення ролі держави в створенні інституціональних передумов для розвитку національної економіки, формування сприятливого економічного середовища і активізації інвестиційних процесів в країні.

Джерела та література

1. Норт Д. Институциональные изменения: рамки анализа. / Д.Норт // Вопросы экономики. 1997. – № 3. – С. 6-17.
2. Шаститко А.Е. Неинституциональная экономическая теория. / Шаститко А. Е. – М.: ТЕИС. 1999.
3. Полтерович В. Институциональные ловушки и экономические реформы. / Полтерович В. // Экономика и математические методы. – № 2. 1999.
4. Мау В. Правовая база экономической реформы: проблема устойчивости / В.Мау, А. Волосатов . М.: Вопросы экономики. 1998. – № 8. – С. 86.

Подсолонко Е.А.

УДК 332.1:001.26:339.137.2(477)

ИМПЕРАТИВЫ СТРУКТУРНОЙ ОПТИМИЗАЦИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Результат интеграции компетенций руководителей высшего уровня, профессиональных кадров во внутренние и внешние процессы, формирующие стабильное экономическое развитие страны, рост благосостояния населения отражается в уровне конкурентоспособности рассматриваемого объекта. В 2010 – 2011 гг. Украина находится на 89 месте среди 139 стран мира по конкурентоспособности. Япония, Швейцария и Швеция занимают лидирующие позиции. Россия по общему индексу конкурентоспособности занимает 63 место [1, с. 7, 22, 23, 26, 69].

Кабинет министров Украины в «Плані заходів на 2009 рік щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» [2] определил: «Визначити структурні проблеми у кожному регіоні, які мають вплив на конкурентоспроможність і потенціал зростання, і подати ... пропозиції щодо їх розв'язання». Исследование динамики конкурентоспособности экономики и ее составляющих в конкретном регионе позволит сформировать варианты достижения стратегических результатов конкурентоспособности экономики в регионе, осязаемых всем населением региона и касающихся его благосостояния. Необходимость осуществления структурной оптимизации региональной экономики, является важным аспектом, способствующим повышению конкурентоспособности регионов и страны в целом.

Современные ученые исследовали конкурентоспособность регионов с позиции ее оценки, стратегии роста, как основного направления устойчивого развития, а в ней – повышение конкурентоспособности персонала [3 – 10]. Стратегия социально-экономического развития региона изучена с позиции структуры, комплексной оценки ее эффективности на основе критериев качества жизни населения, методологического подхода к интегральным оценкам результатов социально-экономической деятельности региона, классификации комплексных программ территориального развития, планирования и прогнозирования, социально-экономической динамики, проблем и перспектив развития регионов страны [11 – 26]. Зарубежные авторы вносят значимый вклад в решение проблем конкурентоспособности регионов в сравнении с достижениями стран мира, в соответствии с поставленными целями развития и оценки конкурентных позиций регионов, стратегией управления конкурентоспособностью экономики, разработки методов создания и теоретических моделей конкурентоспособности [27 – 35]. Придать системность результатам проведенных исследований позволит анализ динамики конкурентоспособности экономики и ее составляющих в конкретном регионе и разработка вариантов достижения стратегических результатов конкурентоспособности в направлении достижения передовых показателей уровня благосостояния населения в регионе.

Целью исследования является формирование механизма создания профессиональных команд, компетенции которых обеспечат поэтапный рост конкурентоспособности региона до достижения показателей мирового уровня. Задачи исследования: обоснование приоритетности системообразующей сферы деятельности в регионе, проанализировать долю ее вклада в ВДС региона в сравнении с другими видами экономической деятельности; формирование модели приращения конкурентоспособности региональной экономики; показать преимущества прогноза управляемого роста ВДС (ВРП) в регионе на основе гармонизации структуры видов экономической деятельности по 2015, 2020 и 2025 гг.; сформировать модель актуализации знаний руководителей их подразделений, модель инновационного обучения управлению повышением конкурентоспособности региональной экономики.

1. Приоритетная сфера хозяйствования в АР Крым.

Соотношения в результативности отраслей хозяйствования в настоящее время изменились. В 1990 г. прибыль предприятий и хозяйственных организаций в Крыму была выше величины всех доходов в местных бюджетах Крыма в 2,29 раза [36, с. 175, 176], в 2005 г. – ниже в 4,23 раза, а в 2006 г. – в 5,34 раза [37, с. 41, 48]. Несмотря на проблемы в развитии экономики Украины и Крыма, удельный вес промышленности в формировании прибыли составлял от 41,57 % в 1985 г. до 33,87 % в 1990 г., а в 1985 г. – 127,79 % от величины доходов в местных бюджетах, в 1989 г. – 115,09 % и только в 1990 г. – 77,51 %. Доля сельского хозяйства в общей прибыли составляла в 1985 г. 24,72 %, в 1987 г. – 32,84 %, в 1989 г. – 35,93 % и в 1990 г. –